

ISTORIE

Om al catedrei, om al scrisului, om al cetății, Ștefan Cazimir s-a născut la Iași la 10 noiembrie 1932, a urmat cursurile primare și secundare la Piatra Neamț, iar pe cele superioare la Facultatea de Filologie a Universității din București. Membru al Catedrei de literatură română din cadrul aceleiași facultăți (1955–2001), a străbătut toate gradele ierarhiei didactice până la cel de profesor. Doctor în filologie (1967). Profesor emerit (2011). Intrat în viața politică în 1990, ca președinte-fondator al Partidului Liber-Schimbist. Deputat în trei legislaturi (1990–1992, 1992–1996, 2000–2004). Decorat cu Ordinul Cangurului în gradul de Mare Maestru. Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Volume publicate: *Pionierii romanului românesc* (antologie), Editura pentru Literatură, 1962; *Caragiale – universul comic*, Editura pentru Literatură, 1967; *Tensiunea lirică*, Editura Eminescu, 1971; *Amintiri despre Caragiale* (antologie), Editura Minerva, 1972 (ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Humanitas, 2013); *Stelele cardinale: Eseu despre Eminescu*, Editura Eminescu, 1975; *Antologia umorului liric*, Editura Minerva, 1977; *Pygmalion: Eseu de mitologie comparată*, Editura Cartea Românească, 1982; *Drumuri și zări: Antologie a prozei românești de călătorie* (în colaborare), Editura Sport-Turism, 1982; *Nu numai Caragiale*, Editura Cartea Românească, 1984; *Alfabetul de tranziție*, Editura Cartea Românească, 1986 (ediția a II-a, revăzută, Humanitas, 2006); *I.L. Caragiale față cu kitschul*, Editura Cartea Românească, 1988 (ediția a II-a, revăzută, Humanitas, 2012); *Pentru contra*, Editura Porus, 1991; *Râsete în Parlament*, Editura Carro, 1994; *Caragiale e cu noi!*, Editura Garamond, 1997; *De ce, nene Ian-cule?*, Editura Carro, 1998; *Honeste scribere*, Editura Național, 2000; *Caragiale recidivus*, Editura Național, 2002; *Potcoave de purici*, Editura Albatros, 2003; *Ștefan Cazimir*, Editura Hasefer, 2006; *Epistolă către Odobescu*, Editura Palimpsest, 2010; *La Belle Époque. Minciuna vine de la Răsărit. Spovedania „foștilor“*, Editura Palimpsest, 2013.

ȘTEFAN CAZIMIR

SABIA ȘI IMPERIUL

MILITARI LA CÂRMA STATULUI

PIŁSUDSKI
ATATÜRK
HINDENBURG
PÉTAIN
MANNERHEIM
DE GAULLE

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iulia Vladimirov
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru
DTP: Florina Vasiliu, Carmen Petrescu

Tipărit la Edimpres Romexpo

© HUMANITAS, 2017

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Cazimir, Ștefan

Sabia și imperiul: militari la cârma statului: Piłsudski,
Atatürk, Hindenburg, Pétain, Mannerheim, de Gaulle /
Ștefan Cazimir. – București: Humanitas, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-5477-9

929

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

Introducere

CĂILE DE ACCES LA PUTEREA SUPREMĂ ÎN STAT AU VARIAT mereu de-a lungul istoriei. Modul, timpul și locul și-au pus fiecare propriul sigiliu, imprimând dioramei o extremă diversitate. Cucerirea, uzurparea, dreptul ereditar, cortegiul formelor electivă – lista e lacunară, registrul inepeuizabil, viitorul obscur și nescutit de surprize. Una singură dintre formele cunoscute până astăzi se separă strict de celelalte și își afirmă orgolios specificul: accesul la putere al unui militar. Pentru că avem a face cu o falie existențială: omul destinat prin formație să *execute* se preschimbă în omul investit să *ordone*. Și este vorba, mai totdeauna, de o autoinvestire! Care sunt mecanismele acestei mutații, care sunt sechelele fostei funcții în exercitarea celei noi, prin ce diferă de „colegii“ săi un asemenea șef de stat – iată întrebări la care examenul câtorva cazuri notorii va încerca, pe cât posibil, să răspundă. Aura enigmatică a fenomenului nu va suferi totuși nici o eclipsă. Cel puțin așa nădăjduiesc.

Ce punți de legătură se pot identifica, în istoria secolului XX, între germanul Hindenburg și francezii

Pétain sau de Gaulle, între polonezul Piłsudski și finlandezul Mannerheim, între turcul Mustafa Kemal și oricare dintre cei pomeniți mai sus? Faptul că toți s-au remarcat ca militari destoinici și că toți au ajuns, în țările lor, să ocupe funcția supremă. În ce mod, pentru cât timp și cu ce rezultate e deja o altă chestiune. Dar acest lucru s-a întâmplat întotdeauna în condițiile unor crize, pe care oamenii în uniformă au fost chemați să le rezolve sau în care, cel mai adesea, s-au implicat din îndemn propriu. O vocație „imperială“ le-a fost comună tuturor, dacă restituim cuvântului *imperium* sensul său inițial, acela de „comandă, poruncă, stăpânire“. O zicătoare tătară, frecvent citată de Atatürk, „Numai mâna care poate ridica sabia e vrednică să țină sceptrul“, este potrivită ca exergă acestor cariere străni, care par, în plin veac XX, să reînvie chipuri și legende ale trecutului. Toate numele menționate au dobândit, la vremea lor, statutul de personaje, nu departe de accepția literară a termenului. Toate au avut o existență romanescă, toate pot deveni eroi de roman. Dar nici o transpunere cu mijloace beletristice n-ar egala patosul epic intrinsec al unor vieți care au cunoscut înălțări și căderi, catastrofe și triumfuri, care i-au purtat pe unii la gloria supremă și pe alții la supremul oprobriu, care au sigilat destinele a milioane de oameni și rămân înscrise în memoria posterității.

Dintre toate profesiunile ce se cunosc, fiecare cu propria ei influență modelatoare, milităria este aceea care șterge cel mai drastic trăsăturile individuale. Posedă în acest scop instrumente imbatabile: ierarhii, regulamente, uniforme... Mai ales uniforme! Însuși dublul sens al cuvântului „uniformă“, inițial adjectiv

(mişcare uniformă, viață uniformă, conduită uniformă), ulterior substantiv cu accepție vestimentară, poate înlocui orice demonstrație mai amplă. Așadar, armata suprimă deosebirile, sau cel puțin le trece în umbră. Dar tot în mediul respectiv, grație tocmai ambianței specifice, se vor reliefa mai puternic spiritele rebele, aflate în conflict cu doctrina oficială și cu obediența față de dogme. Sunt acei inși a căror înaltă idee despre sine, născută de timpuriu și dezvoltată cu anii, se poate transforma în sentiment al predestinării. Întrebat de un coleg de școală militară care sunt motivele izolării sale, Mustafa Kemal a răspuns: „Eu nu vreau să fiu ca ceilalți. Vreau să ajung cineva.“ Fișa de caracterizare a lui de Gaulle, la absolvirea Școlii Superioare de Război, reține între altele atitudinea sa de „rege în exil“.

Anul 1914 ne aduce în față, pe marea scenă a Primului Război Mondial, toate personajele pomenite mai sus. În tabăra Puterilor Centrale îi aflăm pe Hindenburg, pe Mustafa Kemal și, temporar, pe Józef Piłsudski; în tabăra Antantei, pe Philippe Pétain, pe Mannerheim (general în armata rusă) și pe tânărul căpitan de Gaulle. Cine ar fi putut întrezări atunci, în traseele lor viitoare, faptul că vor deveni cândva șefi de stat? Care vor fi faptele lor de arme, victoriile și înfrângerile, se va vedea la timpul potrivit. Laurii câștigați pe câmpul de luptă îi vor propulsa pe rând la funcția supremă pe Piłsudski, pe Mannerheim, pe Mustafa Kemal, pe Hindenburg, pe Pétain, iar cel mai bizar dintre ei se va autoînvesti prin cuvântul rostit la Radio Londra pe 18 iunie 1940: „Eu, generalul de Gaulle, îi invit pe toți francezii care vor să rămână

liberi să mă asculte și să mă urmeze.“ La drept vorbind, el nu era totuși primul decât sub aspectul procedurii inedite. Despre autoîntreprindere se poate vorbi și în cazul lui Piłsudski, care organizase din proprie inițiativă prima brigadă poloneză și declarase război imperiului țarist pe 6 august 1914, cu câteva ore înaintea Austriei! Prin autoîntreprindere începuse, în 1919, și acțiunea lui Mustafa Kemal pentru redresarea și independența statului turc: „Nu mai încăpea îndoială că pășisem pe calea rebeliunii, întrucât continuam să conduc organizațiile și mișcarea națională, refuzând să mă supun ordinului de rechemare.“ Caracterul dramatic al acestor întreprinderi stă în faptul că pleacă de la zero, bazându-se la început doar pe curajul și clarviziunea inițiatorilor. Piłsudski camuflase instrucția militară a viitoarelor legiuni poloneze sub veșmântul unor asociații sportive. Încălcând prevederile armistițiului cu Antanta, Mustafa Kemal a construit o nouă armată din rămășițele celei vechi. De Gaulle, la Londra, se vedea pe sine „ca un om singur și lipsit de toate, ca un om pe malul unui ocean pe care intenționează să-l treacă înot“; în asemenea condiții, el a izbutit să creeze, în afara metropolei, o armată de voluntari și să marcheze prin ea participarea Franței la efortul de război al Aliaților. Factorul decisiv, în toate aceste ocazii, este voința inflexibilă a unui șef și puterea lui de a se impune. „Istoria demonstrează în chip incontestabil – relevă Mustafa Kemal – că, în marile întreprinderi, prezența unui șef cu o mare capacitate și cu o energie neînduplecată constituie o condiție *sine qua non* a reușitei.“ Tot astfel de Gaulle, într-o carte publicată înainte de război (*Le fil de l'épée [Taișul sabiei]*,

1932), reprobă „o concepție abuzivă a supunerii“ și elogia spiritul de inițiativă al șefului: „Cei care au împlinit ceva mareț au depășit aparențele unei false discipline.“

Există, de bună seamă, un moment în care insul hărăzit unui rol istoric aude chemarea destinului. În exact același moment se produce în el o scindare: omului de acțiune i se alătură un supraeu, responsabil cu supravegherea și îndrumarea celuilalt, cu regia aparițiilor în public, cu dozarea cuvintelor și a tăcerilor, cu elaborarea frazelor memorabile... și așa mai departe, și așa mai departe. Unele personaje istorice au avut tăria de a recunoaște tutela supraeului și chiar să se plângă de apăsarea ei. Charles de Gaulle o spune deschis: „Faptul de a întruchipa, pentru tovarășii mei, destinul cauzei noastre, pentru mulțimea de francezi simbolul speranței sale, pentru străini chipul unei Franțe neînduplecate în mijlocul încercărilor, avea să-mi dicteze comportarea și să impună personajului meu o atitudine pe care n-o mai puteam schimba. Aceasta a însemnat, neîntrerupt, pentru mine o puternică tutelă interioară și totodată un jug foarte apăsător.“ Însăși folosirea termenului „personaj“ ne orientează cu precizie asupra esenței fenomenului, care implică o dedublare a eului. Și mai târziu, discutând cu Jean Lacouture, care îi consacraseră o carte, de Gaulle nu va ezita să-i spună: „Mă tem că autorul n-a surprins integral dimensiunea personajului...“ Într-o scrisoare adresată lui Churchill, președintele Roosevelt afirmase despre de Gaulle că e stăpânit de un „complex mesianic“. Caracterizare de un adevăr profund, dar valabilă și în legătură cu alții. Numai sub imperiul aceluiași complex Mustafa Kemal a

putut să exclame: „Eu sunt Turcia! A voi să mă distrugi înseamnă a voi să distrugi însăși Turcia. Ea respiră prin mine și printr-înșa ființez eu...”

În succesiunea concretă a evenimentelor, accesul la putere al militarilor poate apărea ca încununarea unei victorii recente sau ca ecoul peste timp al unor merite istorice. În prima diviziune îi aflăm pe Piłsudski, pe Mustafa Kemal, pe de Gaulle; în a doua, pe Mannerheim, Hindenburg și Pétain. Distincția e necesară pentru a observa modul cum deprinderile militare marchează exercițiul funcției civile. Piłsudski recunoaște fără ocolișuri esența regimului introdus de el: „Există două feluri de a instaura o dictatură. Primul este folosirea forței; al doilea este alegerea liberă a unor oameni care, atunci când e necesară o voință unică, caută un om căruia să-i încredințeze soarta.” La rândul său, după eliberarea completă a țării, Mustafa Kemal declară în parlament: „Am decis că Turcia va fi o republică autoritară, guvernată de un președinte investit cu totalitatea puterii executive.” În cazul lui de Gaulle, acesta vorbește despre „dictatura momentană” pe care a exercitat-o „în mijlocul furtunii” și pe care n-ar ezita s-o prelungească sau s-o reinstitue „dacă patria ar fi în pericol”, căci „e necesar ca statul să aibă un șef, în care națiunea să poată vedea, pe deasupra fluctuațiilor, omul însărcinat cu esențialul și garantul destinelor sale”. Numitorul comun al regimurilor evocate rămâne, dincolo de nuanțe, caracterul autoritar, în care Piłsudski identifica un eșec al democrației; incapabilă să rezolve problemele, ea le-a lăsat în sarcina armatei: „Pentru libertate am căutat tăria. Iar tărie fără forța poruncii

și constrângerii nu am găsit nicăieri“; „antinomia dintre poruncă și libertate n-am soluționat-o până acum... Rămâne ca încercarea de a o soluționa să se mai facă“.

În a doua diviziune, personajele care l-ar ispiti pe un nou Plutarh să le scrie viețile paralele sunt Hindenburg și Pétain. Învingătorul de la Tannenberg soarbe, în 1918, din cupa amară a înfrângerii. Învingătorul de la Verdun este chemat, în 1940, să cauționeze capitularea Franței. Hindenburg este văzut, în 1925, ca „omul de rezervă“, apt să tempereze tulburările din Germania. Tot ca „om de rezervă“ apare și Pétain în 1940, cu misiunea de a-i consola pe învinși și de a impune respect învingătorilor. Modul de guvernare al celor doi mareșali e de o frapantă similitudine. Hindenburg se prevalează de articolul 48 al Constituției, care îi permite să conducă prin decrete. Pétain promulgă *ad libitum* acte constituționale și se auto-proclamă șef al statului, cu puteri mai largi decât Ludovic XIV. Hindenburg îl numește cancelar pe Hitler și sfârșește ca „prizonier“ al acestuia, privat de orice putere de decizie. Pétain își sacrifică aureola de altădată promovând „colaborarea“ cu ocupantul și își încheie existența ca osândit la închisoare pe viață.

Pe 26 aprilie 1944, mareșalul Pétain a efectuat o vizită la Paris, participând la o slujbă la Notre-Dame și ținând, aplaudat frenetic, o cuvântare la „Hôtel de Ville“. Patru luni mai târziu, pe 26 august, generalul de Gaulle se va afla în același loc și va fi aclamat de aceeași mulțime. Se poate medita îndelung asupra acestei succesiuni de evenimente: ce aveau în comun cei doi oameni spre a genera reacții identice?

Răspunsul cel mai naiv, dar poate și cel mai aproape de adevăr, ar fi: prestigiul uniformei. Relația cu lumea a militarilor în genere, și în mod special a celor învestiți cu funcția supremă, nu poate fi înțeleasă complet dacă neglijăm „impresia artistică“. Reluând șirul personajelor evocate, ce putem constata? Pilsudski inaugurează Seimul îmbrăcat în vechea și zdrențuita lui uniformă, încins cu sabia pe care i-o dăruiseră ofițerii Brigăzii I. Mannerheim păstrează ținuta militară în tot cursul activităților lui ca șef de stat. Hindenburg inaugurează lucrările Reichstagului, la 21 martie 1933, în uniformă de campanie, purtând coiful cu țepușă și bastonul de mareșal. Pétain apare, în răstimpul 1940–1944, exclusiv în uniformă militară, și tot astfel la procesul său din 1945. Lucrurile se complică, devenind mai interesante, în cazul lui de Gaulle. El arborează uniforma numai în momente deosebite, pe care vrea să le marcheze ca atare: pe 20 ianuarie 1946, când își anunță demisia din funcția de șef al guvernului; pe 29 ianuarie 1960, pe ecranele televiziunii, în timpul unor grave tulburări în Algeria („o fac spre a arăta că eu nu sunt doar președintele Republicii Franceze, ci totodată generalul de Gaulle“); gestul se repetă, într-o ocazie similară, pe 23 aprilie 1961. Și, din când în când, în deplasările peste hotare.

Pe 15 mai 1968, mă aflam dimineața pe Calea Victoriei, în dreptul sediului de astăzi al Grupului pentru Dialog Social. L-am putut vedea astfel pe generalul de Gaulle, trecând într-o mașină deschisă spre Palatul Consiliului de Stat. Stătea în picioare, îmbrăcat în uniformă, și răspundea prin gesturi largi ovațiilor mulțimii. Era ultima dată pentru el când se

Cuprins

<i>Introducere</i>	5
Pilsudski	15
Atatürk	37
Hindenburg	61
Pétain	83
Mannerheim	109
Charles de Gaulle	127
<i>Bibliografie</i>	159
<i>Lista fotografiilor</i>	165